

УДК 343.985:343.62

В.В. Пясковський, кандидат юридичних наук,
доцент, заступник начальника кафедри криміналістики та
судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УМИСНОГО ВБИВСТВА ДИТИНИ БАТЬКАМИ, РОДИЧАМИ АБО ОСОБАМИ, НА ЯКИХ ПОКЛАДЕНО ОBOB'ЯЗКИ З ЇЇ ВИХОВАННЯ

Розглянуто класифікацію способів учинення умисних вбивств дітей батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з їх виховання.

Ключові слова: вбивство, спосіб учинення злочину, криміналістична характеристика, дитина, батьки.

Рассмотрена классификация способов совершения умышленных убийств детей родителями, родственниками или лицами, на которых возложены обязанности по их воспитанию.

The classification of methods of committing intentional homicide of children by parents, relatives or persons responsible for their upbringing.

Спосіб учинення злочину, у тому числі і вбивства, є важливим елементом його криміналістичної характеристики. Як закономірне явище виникнення доказової інформації спосіб учинення злочину має методологічне значення для криміналістики і є одним з елементів для подальшого розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики, розробки нових рекомендацій, засобів і методик розслідування кримінальних правопорушень.

Спосіб учинення злочину відіграє важливу роль у формуванні фактичної інформації про його подію, оскільки саме через спосіб здебільшого виявляють процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці [1, с. 10]. Так, одним із джерел розслідування кримінального правопорушення може слугувати інформація про виявлення стійких ознак способу його вчинення, трансформована слідчим у версію про особу, яка вчинила це кримінальне правопорушення.

Спосіб, яким було вчинено злочин, інколи називають «почерком злочинця». Як упорядкована сукупність послідовних процедур (прийомів, засобів, які використовують) він залежить від великої кількості різних чинників, що їх не завжди можна точно визначити. Тому цей зв'язок має ймовірний характер і реально виявляє себе лише при спостереженні масових явищ. Водночас спосіб вчинення злочину є однією з ознак, за якою створюють криміналістичні обліки, автоматизовані

бази даних, які використовують для розслідування кримінальних правопорушень [2, с. 43].

З огляду на зазначене спосіб учинення злочину постійно був предметом пильної уваги вчених упродовж багатьох років розвитку криміналістики. Зрозуміло, що цей елемент має бути обов'язково враховано і під час розробки загальної методики розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

У криміналістиці існують різні погляди на визначення змісту поняття способу вчинення злочину. Зокрема, О.Н. Колесніченко вважає, що спосіб учинення злочину — це спосіб дій злочинця, виражений у певній послідовності, поєднанні окремих рухів, прийомів, які застосовує суб'єкт. На його думку, слід розрізняти «спосіб підготовки до вчинення злочину, власне спосіб його вчинення, а також приховування злочину» [2, с. 81].

На думку В.Ю. Шепітька, спосіб учинення злочину — це образ дій злочинця, втілений у певній системі операцій і прийомів. Його структура охоплює способи підготовки до злочинного діяння, способи його вчинення і способи приховування (маскування) [3, с. 328]. При цьому, як зазначає науковець, спосіб учинення злочину не завжди має повну структуру.

Аналогічною є позиція С.М. Зав'ялова, який також визначає спосіб учинення злочину як спосіб дій з підготовки до його вчинення, власне вчинення злочину та приховування його слідів, що, на його думку, характеризує криміналістично значущі дані про виконавця і застосовані ним засоби, а також можливості їх використання під час розслідування злочинів [1, с. 7].

Отже, спосіб учинення злочину — це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на його підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

Аналіз судово-слідчої практики розслідування вбивств дітей батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з їх виховання, дозволив класифікувати способи їх вчинення на такі групи:

- заплановане вбивство дитини, вчинене її матір'ю за участю або без участі сторонніх осіб;

- заплановане вбивство дитини, вчинене її батьком (співмешканцем матері) чи іншими родичами;

- раптове вбивство дитини (зазвичай спровоковане нею), вчинене її батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання, у стані сп'яніння або психічного розладу.

Доцільно розглянути зазначені класифікаційні групи докладніше.

Заплановане вбивство дитини, вчинене її матір'ю за участю або без участі сторонніх осіб

Підготовчі дії матері дитини до вчинення злочину, як правило, є такими:

- приховання факту вагітності (майбутня матір намагається повідомити оточуючим особам про те, що з якоїсь причини почала набирати вагу, і просить не сприймати це як вагітність);

- повідомлення у пологовому будинку вигаданих відомостей щодо свого прізвища, домашньої адреси тощо;

- використання вагітною жінкою допомоги батьків (зазвичай матері), подруг з винайдення приміщення для пологів, допомоги під час пологів, а також психологічної підтримки;

– підшукування місця, де буде залишена дитина (немовля або його труп).

Основним способом виконання злочинного задуму при позбавленні життя малолітньої дитини матір'ю є асфіксія, яку здійснюють здебільшого шляхом закриття рота та носа дитини долонею руки або яким-небудь м'яким предметом (наприклад подушкою чи рушником). Доволі рідко матері вдаються до здавлювання шиї дитини руками або петлею-зашморгом, а також до занурення її голови у воду; рідко дитині заподіюють і механічну травму тупим предметом або іншим знаряддям [4, с. 173].

Часто-густо дитину залишають на відкритій місцевості в прохолодну, а то й дуже холодну погоду, на підлозі в неопалюваному приміщенні або викидають до найближчого сміттевого контейнера, розраховуючи на настання смерті від переохолодження тіла.

Приклад. 21 березня 2010 року близько опівночі породілля відразу після одноплідних пологів, які відбулися за місцем її проживання і під час яких вона народила живу доношену дитину, маючи на меті її вбивство, поклала її до поліетиленового пакета, який о п'ятій годині ранку цього самого дня віднесла до холодного підсобного приміщення, де залишила без догляду, внаслідок чого (згідно з висновком судово-медичної експертизи) дитина померла від загального переохолодження організму [5].

Вчинивши вбивство, матері, як правило, намагаються приховати сліди злочину. Наприклад, викидають немовля до сміттевого контейнера, і в результаті воно опиняється на сміттєвому звалищі, далеко від того місця, де було вчинено вбивство.

Деякі вбивці найкращим місцем приховання трупа вважають вигрібну яму громадської вбиральні. Так, 18 вересня 2012 року, близько 15:30, жінка, перебуваючи в туалеті, розташованому у дворі будинку № 7 по вул. Броварській у м. Дніпропетровську, народила дитину і, застосувавши манікюрні ножиці, перерізала пуповину, внаслідок чого немовля впало до ями туалету у фекальні маси. Смерть новонародженої дитини настала від аспірації чужорідними масами рослинного та тваринного походження (фекальними масами), що призвело до механічної асфіксії [6].

У правоохоронній практиці трапляються, звичайно, й інші випадки приховування злочинних дій, коли трупи немовлят виявляють на територіях новобудов серед будівельних матеріалів, у руїнах будинків, які зносять, на міських пустирях, у лісопарках, на цвинтарях, у каналізаційних мережах, у лісах, ярах, водоймах тощо. Мали місце також випадки поховання дітей з маскуванням місць поховань травою, сіном, соломою, листям, гілками дерев тощо.

Заплановане вбивство дитини, вчинене її батьком (співмешканцем матері) чи іншими родичами

Непоодинокими є випадки, коли діти стають перешкодою у взаєминах, що виникають як результат особистих знайомств батьків. Часто небажання чоловіків ставати батьками не своїх дітей (вітчимами) призводить до злочинних наслідків (аж до дітовбивства). Проте випадки запланованого вбивства дитини батьком чи іншими родичами (зазвичай бабусею або дідусем) трапляються вкрай рідко.

Вбивствам, про які йдеться, не завжди передують чітко сплановані дії, але, як свідчать результати аналізу кримінальних проваджень, намір на вчинення насильницького злочину виникає заздалегідь.

Приклад. 10 червня 2007 року чоловік і жінка, що мали намір одружитися, пішли купатися на річку Уж. На прохання чоловіка жінка взяла із собою свого малолітнього

сина. Скориставшись тим, що мати дитини заснула, чоловік втопив дитину у річці, усунувши таким чином перешкоду на шляху до одруження (занурив голову дитини обличчям вниз у воду і тримав під водою доти, доки дитина не перестала подавати ознаки життя). Коли жінка прокинулася, повідомив їй про те, що дитина кудись зникла. Пошуки дозволили виявити труп дитини у воді біля берега [7].

Слід зазначити, що способи вчинення дітовбивств батьком (або співмешканцем матері) чи іншими родичами відрізняються від способів вчинення таких дій, вчинюваних матерями. Найчастіше у практиці розслідування злочинів, про які йдеться, трапляються удушення дітей шляхом здавлювання шиї руками або втоплення у воді. Рідше трапляються випадки застосування ножів або інших предметів.

З метою приховування слідів убивства злочин вчиняють у малолюдних місцях або в домашніх умовах, після чого труп залишають на місці злочину або вивозять на сміттєзвалище, у лісосмугу чи закопують. Після цього вбивця звертається до правоохоронних органів із заявою про зникнення дитини, поширює чутки відповідного змісту.

Приклад. 8 травня 2014 року, близько 21:00, чоловік, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вбив малолітнього онука, якого доглядав на прохання сина, після чого відніс труп онука до електричної опори № 56, розташованої на узбіччі проїжджої частини провулку Горького селища Новоархангельськ, де залишив у траві, а близько 21:30 повідомив сусідів про те, що онук зник. Невдовзі було виявлено труп малолітнього онука з ознаками насильницької смерті [8].

Раптове вбивство дитини (зазвичай спровоковане нею), вчинене її батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання, у стані сп'яніння або психічного розладу

Зазначений спосіб вчинення вбивства дитини є доволі поширеним у практиці розслідування злочинів вказаної спрямованості. Так склалося, що традиційно у нашому суспільстві новонароджену або малолітню дитину доглядає мати. І коли з дитиною залишається батько або будь-який інший родич (дідусь, вітчим тощо), через відсутність навичок з догляду за дітьми він не може їй дати ради у нестандартній для нього ситуації (наприклад, коли дитина тривалий час не може заснути, плаче або не їсть), а тому вдається до таких способів виходу з неї: перестає годувати дитину, взимку виставляє на вулицю без теплого одягу, закриває в ізольованому приміщенні, звідки не чути її плач, тощо. Такі дії часто-густо призводять до смерті дитини. Їх найчастіше вчиняють мати (батько) дитини, рідше дідусь, бабуся або вітчим. Перебуваючи у стані сильного алкогольного або наркотичного сп'яніння, вони на капризи дітей відповідають застосуванням насильства, адже діти заважають їм одержувати задоволення.

Приклад. 13 грудня 2012 року упродовж дня чоловік разом зі своїм сусідом розпивали спиртні напої у квартирі сусіда (м. Свердловськ Луганської області, квартал 60 років СРСР, буд. № 3). Після того, як між ними виникло непорозуміння, чоловік повернувся до своєї квартири, де в той час знаходився без догляду його малолітній син 2010 року народження. Перебуваючи тривалий час в антисанітарних умовах без догляду і своєчасного харчування, не відчувачи уваги до себе, малюк плакав. Зі злості чоловік задушив хлопчика, а згодом повідомив сусіда про його смерть [9].

Отже, як свідчать результати проведеного дослідження, основними способами вчинення злочинів, що належать до цієї групи, є:

- нанесення тілесних ушкоджень, що спричинили смерть;
- асфіксія шляхом удушення руками, за допомогою різних предметів, утоплення у воді;
- скидання з висоти;
- заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості шляхом нанесення побив.

Найбільш розповсюдженим місцем учинення таких злочинів є місце проживання батьків або родичів дітей.

Переважна більшість батьків через певний проміжок часу розкаюються у вчиненому. У стані сильного психічного стресу вони звертаються до правоохоронних органів з явкою з повинною або вчиняють самогубство. Водночас усиновителі чи опікуни після вбивства дитини, навпаки, взагалі не розкаюються, оскільки дітей вважають своєю власністю, з якою можна робити все що завгодно.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що відомості про способи вчинення вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання, є необхідною передумовою їх розслідування. Зокрема, за способом вчинення вбивства можна висунути окремі версії щодо особи злочинця. Адже з огляду на те, що певні способи вчинення злочинів мають характерні механізми утворення слідів, їх встановлення у процесі розслідування дозволяє дійти висновку як про знаряддя їх вчинення, так і про особу злочинця (наявність професійних навичок, фізичні дані, психологічні риси). Отже, питання щодо визначення способу вчинення вбивства дитини має суттєве як теоретичне, так і практичне значення та є ключовим під час формування криміналістичної характеристики такого злочину.

Список використаної літератури

1. *Зав'ялов С.М.* Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С.М. Зав'ялов. — К., 2005. — 21 с.
2. *Колесниченко А.Н.* Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. — Харьков : Юрид. ин-т, 1985. — 92 с.
3. *Криміналістика* : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [за ред. В.Ю. Шепітька]. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2010. — 496 с.
4. *Селиванов Н.А.* Расследование убийств / Н.А. Селиванов, Л.А. Соя-Серко. — М. : Манускрипт, 1994. — 224 с.
5. *Вирок* Перечинського районного суду Закарпатської області [Електронний ресурс] / Справа № 1-79/2010. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51142798>.
6. *Вирок* Індустріального районного суду м. Дніпропетровська [Електронний ресурс] / Справа № 0417/17537/2012. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31088014>.
7. *Вирок* Перечинського районного суду Закарпатської області [Електронний ресурс] / Справа № 1-10/11. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16420859>.
8. *Вирок* Голованівського районного суду Кіровоградської області [Електронний ресурс] / Справа № 387/1509/14-к. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42430626>.
9. *Вирок* Свердловського міського суду Луганської області [Електронний ресурс] / Справа № 427/1039/13-к. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31281980>.